

МІЖПРАДМЕТНЫЯ СУВЯЗІ

Пошукі імя

Янка САЛАМЕВІЧ

ПСЕЎДАНЫМЫ ЯНКІ КУПАЛЫ

15 траўня 1905 г. у мінскай газеце “Северо-Западный край” з’явіўся верш “Мужык”^{*} Янкі Купалы. Гэта было першае выступленне паэта ў беларускім друку. Пад вершам стаяў подпіс – *Я. Купала*. Чаму паэт выбраў сабе такі псеўданім, зразумела. Ён нарадзіўся 25 чэрвеня (па старым стылі) – якраз на Купалле. У энцыклапедычным даведніку “Янка Купала” (Мінск, 1986, с. 7) прафесар Алег Лойка зазначаў: “Псеўданім паэта быў падказаны самымі старажытнымі легендамі славян, у прыватнасці беларускай зямлі, і самымі надзённымі праблемамі быцця беларускага народа пачатку ХХ ст. Легенды былі пра папараць-кветку – кветку шчасця. Павер’е абвяшчала, што той, хто знойдзе кветку папараці (а цвіце яна быццам адну ноч на Івана Купалу), набудзе дар чарадзея, стане прарорцам і пачне разумець, пра што маўчаць трава і камень, шумяць спрадвечныя дубы і карабельныя сосны, грывіць гром і шэпча марская хваля. Купальскія легенды беларусаў былі народнай марай аб свабодзе, без якой няма шчасця, і ў гэтым быў іх глыбокі сэнс. Легенды былі рамантычнымі, праблемы сацыяльнага, нацыянальнага і духоўнага разняволення – рэальнымі, вострымі і патрабавалі дзейнасці, рашучасці, смеласці духу, бо найвялікшым злом былі царскае самаўладства, перажыткі прыгонніцтва, драпежная эксплуатацыя. На пошук кветкі шчасця для сябе і свайго народа, для ўсіх простых людзей на свеце выводзілі паэта Янку Купалу легенды яго народа. Вера юнага паэта ў права на шчасце была абумоўлена яго аптымізмам, адкрыццём сябе як чалавека, прадстаўніка свайго народа, які ўсвядоміў сябе дзейснай грамадскай сілай”.

У зборніку дакументаў і матэрыялаў “Пуцявінамі Янкі Купалы” (Мінск, 1981, с. 54 – 55) складальнік яго Генадзь Кісялёў апублікаваў ліст Браніслава Эпімаха-Шыпілы да Льва Клейнбарта, які ў той час якраз пісаў манаграфію пра Янку Купалу (дасюль, на жаль, не выдадзена, хоць вельмі цікавая), ад 23 кастрычніка 1928 г., у якім Браніслаў Ігнацівіч пісаў: «Впервые об Янке Купале узнала “Петербургская Суполка”, “Загляне сонца и ў нашэ аконца”, когда однажды (даты не помню – 1906-го или 1907 г.?) получила от него пись-

мо со стихотворным приветствием Суполке. (Привет этот напечатан в “Жалейке”, с. 139 – 140.)

Вскоре после этого письма Купалы получено было из Минска от Владимира Ивановича Самойло письмо, в котором он обращал наше внимание на этого белорусского поэта-самородка, написавшего уже массу стихов, которые находятся у него и которые он готов переслать в Суполку, чтоб она напечатала их, о чем он и просит. Заметивши недоожинный талант в присланном приветственном стихотворении, которое мы читали собравшись вечером с большим удовольствием, Суполка попросила Самойло прислать ей стихи Купалы, что тот и сделал, приславши массу стихотворений частью в рукописях автора, частью переписанных на машинке. Все стихотворения подписаны были Янук Купала и дата написания. Просмотрев все эти стихотворения и сделав из них выборку, я подготовил к печати сборничек, который автор пожелал назвать “Жалейкой”. Переписываясь на первых порах с Самойло, сыном директора бывшего Минского реального училища, я не знал настоящего имени поэта. Только когда в процессе печатания надо было сноситься с самим автором по поводу или фронтисписа к этому сборничку, сделанному по моему указанию коллегой моим художником Якубовским, или иных вопросов, сообщено мне было настоящее имя и место жительства поэта. Во фронтисписе к заглавному листу я невольно сделал ошибку, написавши вместо: “Жалейка” Янука Купалы, как автор всегда и повсюду называл себя и подписывался, – “Жалейка” Янки Купалы. Таким образом, неумышленно переименовал я Янука в Янку, каковую форму имени принял потом сам поэт и каковая так и осталась за ним до сих пор – не Янук, а Янка Купала»^{*}.

Можа, так яно і было, але не перашкодзіць, калі будзем мець на ўвазе наступнае. Украінскі даследчык, вучоны, славіст і мастацтвазнавец, дырэктар Нацыянальнага музея ў Львове Іларыён Свянціцкі (1876 – 1956) атрымаў ад Янкі Купалы рукапісы вершаў “Што ты спіш?” і “Там” і надрукаваў гэтыя творы ў дадатку да свайго нарыса новай беларускай літаратуры “Адраджэнне беларускага пісьменства” (Львоў, 1908). Брашура ў Расіі была забаронена. Ужо 5 сакавіка 1908 г. цэнзар М. Васянцовіч-Макарэвіч пісаў:

^{*} Пра гісторыю гэтай публікацыі ў “Родным слове” (2005, № 5) быў змешчаны артыкул «Быць першым у Беларусі: Да стагоддзя публікацыі верша “Мужык” Янкі Купалы» Міхася Тычыны. – *Заўвага рэд.*

^{*} Цытаты падаюцца на мове арыгінала. – *Заўвага рэд.*

Свяціцкіі (Лярон, д-р). *Відрождзене білоруськаго пісьменства*. Львiв, 1908, 58 стр., в 8 д(олю) л(иста).

В гэтай невялікай брошюры трактуецца аб замячальным у апошнія гады відрождзены беларускай літаратуры. Пры гэтым аўтар прыводзіць большыя выпускі з беларускіх стихаваньняў, напісаных як рускім, так і польскім шрыфтам. Большая частка гэтых стихаваньняў воспевае нешчасную долю беларускага мужыка, угнетаемага панамі і адміністрацыяй; на стр. 13 сустракаецца стихаваньне "Susiedziat i niewoli", у якім мне прыходзіць ужо дакладаваць камітэту. У гэтым стихаваньні заклячаецца прызыв да барацьбы за свабоду проціў тырана-палача, прычым апісваецца сучасная жыцьцёвая абстаноўка беларуса, як тёмная ноч, у якой раздаюцца слезы, стоны і свист "царскіх" нагаек.

У канцы гэтай брошюры аўтар помесціў два стихаваньня: 1) "Што ты спиш?" Марка Бяздольнага (стр. 54 – 57) і 2) "Там" Янка Купала (стр. 57 – 58), адносна якіх ён сам сумняецца, могуць ли яны хутка ўбачыць дзёньні свет у Расіі.

Действітельно, у першым стихаваньні абрацаецца ўвага мужыка на тое, што ведаць на яго дзеньні робіцца ўсё: царь і двараць себе строіць, а вайну ведае, а мужык з дзеткамі памірае ад голаду. Так пусьце ж ён ідзе з косою ў руцэ і трэбуе вяртання ўсёго таго, што яму прыналежыць, пусьце крычыць на ўвесь мір, што з ім зрабіў царь!

У другім стихаваньні апісваецца, як "там" барацьбы за свабоду ідуць на виселіцы, а царь стоіць з нагайкой над тэмамі, якія сваімі патам паліваюць зямлю. Восстаньце ж, пака царь яшчэ не высосаў усёй крыві з вас!

Палагаю, што гэтаго ўвоўне дастаточна для запрэчэньня брошюры з невыдачай прасітелям.

Васенцовіч-Макаревіч.

5 марта 1908 г.

Так што форму псеўданіма **Янка Купала**, відаць, напісаў сам паэт. Прынамсі, на гэты наштурхоўвае толькі што прыведзены матэрыял пра кнігу І. Свяціцкага, якая выйшла раней за зборнік "Жалейка" Янкі Купала.

Пачынаючы з мая 1907 г., калі ў "Нашай Ніве" надрукаваны верш "Касцу" (першае выступленне паэта ў беларускамоўным легальным друку), і да 17 (30) чэрвеня 1910 г., калі тамсама апублікаваны верш "Мой дом", падпісаны ўжо не Янук Купала, а Янка Купала, паэт трымаўся такой формы свайго псеўданіма – **Янук Купала**.

Публікацыя Янкі Купала "Старыя праўды на новы лад" [Наша Ніва, 1907, 3 (16) жн., № 26] – публіцыстычна-сатырычныя выслоўі-афарызмы. Яны вельмі трапіна іранічна тлумачаць выказваньні, каб раскрытыкаваць палітыку царызму перыяду сталыпінскай рэакцыі. У аснове камізму гэтай палітычнай сатыры – неадпаведнасьць паміж абяцанымі царскім маніфэстам 17 кастрычніка 1905 г. грамадзянскімі свабодамі і рэальнай палітычнай абстаноўкай: прыгоннымі парадкамі, сучаснай уладай бюракратыі, бяспраўем народа. Твор перагукваецца з абразком паэта "Хто к лесу, хто к бесу" [Наша Ніва, 1907, 17 (30) жн., № 28], таксама пазначаным псеўданімам **Янук с-пад Мінска**.

Ініцыяламі сапраўднага прозьвішча паэта **І. Л.** падпісаны: байка "Асёл і навука" [Наша Ніва, 1908, 9 (22) мая], якая дасціпна высмейвае тых, хто жыцьцё "на быдла манер", верш "Сват" [Наша Ніва, 1908, 1 (14) жн.], блізкі да фальклорных асноў, з эпіграфам "Не звездаўшы броду / Не сунься ў воду", песня-казка "Лявон" ["Жыў на свеце Лявон"; Наша Ніва, 1908, 15 (28) жн.], карэспандэнцыя "Астрашыцкі Гарадок" (Наша Ніва, 1909, 23 ліп.), артыкул "Агляд кніг" (Наша Ніва, 1913, 12 снеж.), у якім аўтар разгледзеў кнігі, выдадзеныя суполкай "Загляне сонца і ў наша аконца" (альманах "Маладая Беларусь", уласную паэму "Сон на кургане", "Батрак" і "Як Юрка забагацеў" Я. Коласа, "Абразкі" З. Бядулі, "Песні" Ц. Гартнага, "Амерыканец" А. Новіча, "Як яны жаніліся" А. Валодзьскага, "Мядзведзь" А. Чэхава), артыкулы "А ўсё ж такі мы жывём!.." (Наша Ніва, 1914, 6 чэрв.) – палемічны адказ польскім нацыяналістам, якія лічылі Беларусь часткай "вялікай Польшчы", і мясцовым рускім шавіністам, якія лічылі Беларусь "істинно-рускім краем", "Вайна і налогі" (Наша Ніва, 1914, 9 кастр.), дзе тлумачылася павелічэнне падаткаў у сувязі з уступленнем Расіі ў Першую сусветную вайну, «За "А ўсё ж такі мы жывём!.."» (Наша Ніва, 1914, 20 чэрв.) і г. д.

Верш "Як не выйдучь чарнасотнікі" (Наша Ніва, 1908, 28 жн., № 18) падпісаны псеўданімам "Левы". Ён выкрываў самадзяржаўе, востра раскрываў сутнасць манархічных арганізацый, што ўрад стварыў для барацьбы з рэвалюцыйным рухам, паказаў сапраўдную сутнасць царскага маніфэста ад 17 кастрычніка 1905 г. За псеўданімам, каб не зазнаць рэпрэсій, трэба было хаватца. Праўда, прафесар Вячаслаў Рагойша ў кнізе "Вяршыні: 3 невядомага і забытага пра Янку Купала, Якуба Коласа, Максіма Багдановіча" (Мінск, 1991, с. 105 – 108) прыпісвае гэты псеўданім Якубу Коласу толькі на той падставе, што ў перакладзе верша нямецкага паэта Георга Гервега пісьменнік ужываў выраз "ковы новыя каваль". Аргументы пакуль мне здаюцца недастагковымі. Тут, відаць, трэба яшчэ больш паглыбляцца ў творчы метады паэта, яго стыль, вобразнасць, моўныя асаблівасці.

Гумарыстычны верш "Страх" [Наша Ніва, 1908, 11 (24) верас., № 19], які перагукваецца з вершам "Сват", падпісаны псеўданімам **Вайдэлата**. Вайдэлоты – служкі пры літоўскіх язычніцкіх святах, хавальніцы вечнага агню бога Перуна (Перкунаса). Вайдэлоткі ахоўвалі вечны агонь, прыносілі ахвяры багам, лячылі людзей, варажылі, захоўвалі ў народзе веру продкаў. Рамантыкі XIX ст. лічылі, што яны былі адначасна спевакамі, бардамі, што ўслаўлялі гераічныя подзвігі памерлых. Іх успамінаюць Адам Міцкевіч у паэме "Конрад Валенрод", Янка Купала ва "Урыўку з драматычнай паэмы".

Сваю карэспандэнцыю [Наша Ніва, 1909, 26 (29) крас., № 16], дзе апісваў тракт з Мінска да Даўгінава – горы, каменне, пяскі, грэблі ды канавы, калдобіны, дарогі, што "дух вымаюць", – паэт падпісваў псеўданімам **Здарэнец**. Здарэнец – колісь засценак паблізу вёскі Жукаўкі былога Вілейскага павета – было добра знаёмае Янку Купалу. Едучы да маці ў Акапы, ён спыняўся тут, заходзіў у карчму, слухаў гаворкі, песні падхмеленых сялян, нават тое-сёе запісваў з

іх гутарак, калі вельмі прасілі, нехаця чытаў ім свае вершы.

Прафесар Алег Лойка ў кнізе “Галгофа” (Слонім, 2001, с. 230) адзначыў: «Як ні дзіўна, але тое з першага, нашаніўскага этапу, што ў Купалы несумненна аўтэнтчнае, не трапіла ні ў кнігу яго публіцыстыкі 1972 г., ні ў апошні том яго сямітомніка. А гэта менавіта зазаметкі, допісы пра Вялікія Бясяды, Баяры, Харужанцы, Карпілаўку, Бяларучы, Сёмкаў Гарадок. Пад допісамі стаялі ў “Нашай Ніве” розныя псеўданімы – Сусед, Здарэнец, Лускавец, Мікалай Цівунчык, Мікіта Чужаземец... Пэўнасьці, напрыклад, у мяне няма, што гэтыя матэрыялы абавязкова трапяць у новае выданне публіцыстыкі Я. Купалы». Пра “Здарэнца” мы ўжо ўспаміналі. Што псеўданім *Сусед з-над Гарадка* – Купалаў, паведамляў У. Содаль у кніжцы “Тут бачу свой край” (1994), пісала “Роднае слова” (1992, № 4, с. 67). Названыя матэрыялы не трапілі нават у “Поўны збор твораў” Янкі Купалы. Тут, як бачым, даследчыкі-купалазнаўцы павінны пасля глыбокіх росшукаў, аналізу творчасці паэта сказаць сваё аўтарытэтнае слова.

3 22 ліпеня 1910 г., калі ў “Нашай Ніве” крыптанімам *Я. К – а* была падпісана другая частка нарыса “Думкі з пабыцця ў Фінляндыі на Іматры”, так або проста *К-а* падпісанья творы Янкі Купалы: вершы з цыкла “У мутным віры”, “Свінапас і стрынатка”, “Пчолы і трутні”, вершаваныя шарады 1913 – 1914 гг., артыкулы «“Залёты”, аперэтка Вінцука Дуніна-Марцінкевіча», “Чым чорт не шуціць”, “Хараства роднага краю”, “Аб раўнапраўі ўсіх нацыянальнасцей”, публіцыстычныя артыкулы 1919 – 1920 гг. “Зямельная спекуляцыя”, “Забабон”, “Думкі за думкай” і інш.

Летам 1911 г. Я. Купала жывіў у Акапах. Адсюль наведваўся ў гуту Залесе, што знаходзілася каля вёскі Ілля Вілейскага павета. 11 жніўня 1911 г. у “Нашай Ніве” ён змясціў карэспандэнцыю ці фактычна публіцыстычны артыкул, у якім апісаў жажлівыя ўмовы работы на гуце, эксплуатацыю падлеткаў. Падпісаў гэты артыкул псеўданімам *Ня-Гутнік*.

Адзін з “*Парнасінікаў*”^{*} пазначаны артыкул “Чаму плача песня наша” (Наша Ніва, 1913, 26 ліп., № 30), які Янка Купала напісаў летам 1913 г. у Акапах у

Цыкл публікацый Янкі Саламевіча, прысвечаных псеўданімам, распачаты ў травеньскім нумары за 2006 г. артыкулам “Для чаго расшыфроўваць псеўданімы?”. У мінулых нумарах змешчаны матэрыялы “Хто ёсць хто, альбо Адкуль псеўданімы” (2006, № 7), “Геаграфічныя назвы як псеўданімы” (2006, № 9), “Псеўданімы Якуба Коласа” (2006, № 11), “Назвы раслін як псеўданімы” (2007, № 3), “Крыптанім Язэпа Дылы, прыпісаны Янку Купалу” (2007, № 6).

КАЛЯНДАР ПАМЯТНЫХ ДАТАЎ І ЮБІЛЕЙНЫХ ДЗЁН на 2007 год

БЕРАСЕНЬ

1 верасня – Дзень ведаў

3 верасня – 80 гадоў з дня нараджэння Алеся Адамовіча (1927 – 1994), празаіка, крытыка, літаратуразнаўцы, грамадскага дзеяча

80 гадоў з дня нараджэння Анатоля Сульянава, рускамоўнага празаіка, заслужанага работніка культуры Беларусі

4 верасня – 75 гадоў з дня нараджэння Святланы Яўсеевай, рускамоўнай паэтки, перакладчыцы, крытыка

70 гадоў з дня нараджэння Валерыя Шэіна, гісторыка журналістыкі

6 верасня – 215 гадоў з дня нараджэння Івана Грыгаровіча (1792 або 12 вер. 1790 г. – 1852), гісторыка, археографа, мовазнаўцы

100 гадоў з дня нараджэння Леаніда Рахленкі (1907 – 1986), акцёра, рэжысёра, народнага артыста Беларусі і СССР

сувязі з апублікаваннем 5 ліпеня 1913 г. у “Нашай Ніве” артыкула Вацлава Ластоўскага “Спlachвайце доўг” (пад псеўданімам Юрка Верашчака). Купалаўскі артыкул палемічна адлюстравваў разуменне паэтам асноў і задач беларускай літаратуры пачатку ХХ ст., гісторыі беларускага народа і яго культуры. Прычынай тагачаснага літаратурна-грамадскага руху на Беларусі Я. Купала лічыў “памятны 1905 год”, а падставай для творчасці перадавых пісьменнікаў – гаротнае існаванне сялян-беларусаў, іх рэальнае жыццё-быццё. Вацлаў Ластоўскі заклікаў апяваць красу прыроды Беларусі, не завастраць моцна ўвагі на сацыяльным гучанні літаратуры з яе пераважнымі матывамі грамадзянскага смутку. Янка Купала ж пісаў, што жыццё трэба паказваць рэальна і ўсебакова. Артыкул адлюстравваў спадзяванні паэта на пераўтварэнне жыцця і побыту народа, а з ім і на абнаўленне матываў і вобразаў роднай літаратуры.

Сатырычны верш “Хаўруснікам” (аўтографы яго ёсць у Літаратурным музеі Янкі Купалы ў Мінску, у Беларускай бібліятэцы і музеі імя Ф. Скарыны ў Лондане; упершыню надрукаваны ў часопісе “Полымя”, 1929, № 3) аўтар напісаў 19 кастрычніка 1913 г. У ім выкрываў шавіністычную палітыку “Gazety Codzienniej” (“Штодзённай газеты”) і рускага “Віленскага вестніка” ў адносінах да беларускага народа. Гэты верш перагукваецца з такімі творами Я. Купалы, як “Ворагам беларушчыны”, “Ісцінна чорнае трыо”, артыкулам “А ўсё ж такі мы жывём!..”, фельетонам “Чым чорт не шуціць” і інш. Аўтограф верша пазначаны *Цімах Каруза*.

Адно з шарадаў (від літаратурнай гульні-загадкі, дзе шуканае слова адгадваецца па апісанні яго пасобных складоў або літар) у “Нашай Ніве” (1915, 1 мая) аўтар падпісаў адной літарай *Л.*, вядома, ад свайго прозвішча Луцэвіч.

Першая частка яго нарыса “Думкі з пабыцця ў Фінляндыі на Іматры” (Наша Ніва, 1910, 15 ліп.) падпісана *Я. К.* (Янка Купала).

^{*} У “Нашай Ніве” было дзве палаты: верхняя, парнасінікі, і ніжняя, пра што шырока расказвае ў рамане-эсе пра Янку Купалу “Як агонь, як вада...” Алег Лойка.

80 гадоў з дня нараджэння Ігара Смірнова, беларускага і ўкраінскага дзеяча самадзейнага мастацтва, балетмайстра, заслужанага работніка культуры Украіны, заслужанага дзеяча мастацтваў Беларусі

8 верасня – 100 гадоў з дня нараджэння Ісідара Балочіна (сапр. Ізраіль Балотны; 1907 – 1961), спевака, народнага артыста Беларусі

10 верасня – 100 гадоў з дня нараджэння Сяргея Сплашнава (1907 – 1979), кінарэжысёра, заслужанага дзеяча мастацтваў Беларусі

13 верасня – 70 гадоў з дня нараджэння Уладзіміра Содала, літаратуразнаўцы, краязнаўцы